

YASSAVIYA TARIQATI

Kamollidinova Hulkar

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

Otamurodov Doniyor

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada Yassaviya tariqatining paydo bo'lishi, asosiy g'oyalari va tasavvufiy qadriyatlari tahlil qilinadi. Yassaviya tariqati nafaqat Markaziy Osiyoda, balki keng islom olamida ruhiy tarbiya va axloqiy yetuklikni targ'ib qilgan. Tariqat asoschisi Ahmad Yassaviy merosi, uning hikmatlari va tasavvuf falsafasining zamon o'tgan sayin saqlanib qolgan ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Yassaviya tariqati, Ahmad Yassaviy, tasavvuf, hikmatlar, ruhiy tarbiya, axloq, islomiy meros.

Movarounnahrda xojagon va yassaviya tariqatlari shakllanishida muhim o'rin tutgan mashhur sufiy Yusuf Hamadoni (1048-1141) ham moturidiylik an'anasining davomchisi sifatida namoyon bo'ladi. Yassaviya tariqati eponimi - Ahmad Yassaviy va xojagon shayxi Abdulxoliq G'ijduvoniyni tarbiyalagan Yusuf Hamadoniyning Markaziy Osiyo tariqatlari, xususan naqshbandiya shakllanishidagi o'rni juda muhim. Yusuf Hamadoni va Abdulxoliq G'ijduvoni tasavvuf tarixidagi buyuk xizmati o'laroq, tariqat ahli sunnatlarga muvofiq tarzda yashashi va turli bid'atlar va botil qarashlardan mutlaqo uzoq bo'lishini isbotlab berdilar. Shariatga amal qilish, undan chekinmaslikni asosiy qoidaga aylantirildi. Tarkidunyochilik va xilvatni rad etib, jamoat bilan birga bo'lishni shart qilib qo'yildi. Luqma haloligi - har kim o'z mehnati bilan kun ko'rishi zarurligini tariqatning asosiy talabi qilib belgiladi. Axloq masalasi qat'iy qilib qo'yildi. Bularning barchasi tasavvuf taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega bo'ldi. XII asrda Markaziy Osiyoda vujudga kelgan ilk tasavvufiy tariqatning asoschisi Xoja Ahmad Yassaviy 1105 yilda Sayramda, Shayx Ibrohim oilasida dunyoga kelgan. Hazrati Xoja Ahmad Yassaviy, Qul Xoja Ahmad, Qul Ahmad, Sultonul-orifin kabi taxallus va unvonlarga ega bo'lgan. Uning vafot etgan vaqti ko'pgina qo'lyozma manbalarda 1166/67 yil, deb berilgan. Ahmad dastlabki ta'limni Yassida mashhur olim Shahobiddin Isfijobiyan oladi.[1] So'ngra bobosi Arslonbob ko'rsatmasi bilan Buxoroga boradi. O'sha zamonlarda ilm-ma'rifatning o'chog'i bo'lgan Buxoroga Turkistonning turli tomonlaridan tolibi ilmlar yig'ilar edi. Buxoroda Yassaviy arab tili bilan bir qatorda fors tilini ham chuqur o'rganadi. Forsiyda yaratilgan tasavvuf adabiyoti bilan tanishadi. Xoja Abdulxoliq G'ijduvoni, Abdulloh Barraqi, Xoja Hasan Andoqiylar bilan hamsuhbat va hammaslak bo'lib, Yusuf Hamadoni muridlari qatoridan o'rin oladi. U erda tasavvufdan ta'lim olib, so'ng o'z yurti Turkistonga qaytadi, o'z ta'limotini targ'ib etib, shogird va muridlar tayyorlay boshlaydi. Rivoyatlarga ko'ra, Yassaviy 63ga (Payg'ambar yoshiga) etgach, er ostida hujra yasatib, «chilla»ga kirgan, qolgan umrini toat-ibodat qilib, qimmatli hikmatlar yozib, riyozatlar chekib, er ostida o'tkazgan. Bir rivoyatga ko'ra, u 125 yil, boshqa rivoyatga qaraganda, 133 yil umr ko'rgan. Yassaviy tarixda ilk turkiyzabon sufiy shoir sifatida ma'lumdir. Uning tasavvufni targ'ib etuvchi turkiyda yozilgan she'rlari tilining xalqqa yaqinligi va ohangdorligi bilan tezda mashhur bo'lib ketgan. Alisher Navoiy Ahmad Yassaviy haqida: «Turkiston mulkining ulug' shayxul-mashoyixi hazrati Xoja Ahmad Yassaviy juda ko'p sufiy donishmandlarni tarbiyalab voyaga etkazgan», deb keltiradi. Yassaviya tariqatining mazmun-mohiyati «Devoni hikmat» she'riy asarida bayon etilgan. XII asrdagi turkiy she'riyatning ajoyib namunasi bo'lgan, keyingi davrlardagi turkiy adabiyotga katta ta'sir ko'rsatgan mazkur asarda poklik, to'g'rilik, kamsuqumlik, mehr-shafqat, halol kasb-hunar egallash, nafsni tiyish, imon-e'tiqodli bo'lish kabi asl insoniy fazilatlar maqtalgan. Zolimlar, poraxo'rlar, mutaassib shayxlar, johil va nodon kimsalar esa qoralangan. Darhaqiqat, Xoja Ahmad Yassaviy Markaziy Osiyodagi ilk tasavvufiy tariqat - yassaviyaning asoschisi, nafaqat Xuroson va Mavorounnahr, balki turkiy

xalqlarning ma'naviy tarixidagi sufiy donishmand, insonparvar shoir hisoblanadi. Ahmad Yassaviyning Turkiston shahridagi (Qozog'iston hududida) qabri muqaddas qadamjoga aylantirilgan. Dastlab Ahmad Yassaviy qabri ustiga XII asrda kichik maqbara qurilgan bo'lib, uni ziyorat qilgan Sohibqiron Amir Temur qayta qurishga farmoyish beradi va 1395-1397 yillar davomida Yassaviyning qabri uzra mahobatli maqbara qurib bitkaziladi. Darhaqiqat, Amir Temur alohida e'tibor bilan bino ettirgan va O'rta Osiyoning eng muhtasham tarixiy yodgorligiga aylangan bu tengsiz obida jahondagi sanoqli tarixiy osori atiqalardan biri bo'lib qoldi. Bu esa, o'z navbatida, Amir Temurning nafaqat ulug' Ahmad Yassaviyga, balki barcha din va tasavvuf ulug'lariga, ma'naviy va madaniy qadriyatlarimizga ko'rsatgan cheksiz ehtiromining yorqin namunasidir. Amir Temurning Ahmad Yassaviyga bunchalik ixlos qo'yishining yana bir qator sabablari bor, albatta. Bizningcha, bularning birinchisi, Ahmad Yassaviyning xalq orasidagi obro' – e'tiboridir. [2]Zero, u zot Haq va xalq yo'lidagi ezgulik va halollikka umrbod xizmat qildi. Turkiy xalqlarning din va tasavvuf ma'rifati bilan yaqindan tanishishlarini ta'minladi. Ikkinchisi, bu buyuk zot asrlar mobaynida turkiy xalqlarning ma'naviy hayotida o'chmas iz qoldirgan irfoniy mohiyatidagi hikmatlar muallifi edi. U asos solgan hikmat maktabi keyinchalik uning izdoshlari tomonidan davom ettirildi, o'zbek adabiyoti hikmat an'anasi rivoj topdi. Buni Amir Temurning sermazmun she'rlarni yaxshi ko'rishi bilan ham bog'lash mumkin. Zero, Alisher Navoiy bu haqda shunday xabar beradi: "... (Temurbek) agarchi nazm aytmoqqa iltifot qilmaydurlar, ammo nazm va nasrni xo'b mahal va mavqe'da o'qubdurlarkim, aningdek bir bayt o'qug'oni ming bayt aytqoncha bor". Uchinchisi, Ahmad Yassaviy o'z hikmatlarini turkiy tilda aytgan va turkiy tasavvuf she'riyatida hikmat an'anasini boshlab bergan. Mana shu an'ana, ya'ni Yassaviy hikmatlarining tili bo'lmish turkiyda ijod qilish aynan Tumur davrida jonlandi va rivojlandi. Negaki, "Yassaviyning ruhiyati va hikmatlari turkiy ellarning bosqinchi mo'g'ullar zulmiga qarshi kurashida qudratli ma'naviy qurol bo'lib xizmat qilganligini Amir Temur dil – dildan his etgan" Tarixchi Leon Jaxunning yozishicha, Temur zamonida turkiy til fors tili ustidan g'alaba qozondi. Movarounnahr uyg'onish davrining vakillari bundan buyon forscha emas, chig'atoy tilida yoza boshladilar. Zero, ulardan avvalroq turkistonlik Xoja Ahmad Yassaivy xalq tilida yozgan edi. F. Kuprulining ma'lumot berishicha, yana bir Yevropa olimi: "o'rta Osiyoning fathidan keyin turk madaniyati forslarga muqobil ravishda rivojlana boshladi va Temur davriga kelib eng yuksak darajasiga erishdi. Bu inkishof avvalambor turk milliyati tafakkurini ilgari surdirib, mamlakatdagi fikriy hayotni shunga yo'naltirdi", - deb yozadi.[3]

Fitrat Yassaviy hikmatlarining turkiy til rivojidadagi xizmatlari xususida mulohaza yuritib, hijriy beshinchi – oltinchi asrning adabiy mahsuli bo'lgan hikmatlarning "Qutadg'u bilig"dan bir asar so'ngra, "Hibat ul – haqoyiq" bilan bir davrda yozilgan bois adabiyotimiz va tariximiz uchun muhim ahamiyatga molik ekanini alohida qayd etadi. Uningcha, bu davrda yozilgan turkiy asarlarning ozligi nazarda tutilganda, hikmatlarning qiymati yanada ortgan bo'lur edi. Lekin olim XX asrga qadar yetib kelgan "Devoni hikmat" nusxalarining qadimiy emasligini, ularni ishonchli matn o'laroq tadqiq etib bo'lmasligini aytib o'tadi. [4]. Bu fikr bir jihatdan to'g'ri. Ammo keyingi davr olimlarining fikricha, Ahmad Yassaviy davriga oid "Devoni hikmat" qo'lyozmalarining mavjud emasligi hikmatlar tadqiqining to'xtab qolishiga sabab bo'la olmaydi. Chunki matnda, til va ifodada o'zgarish bo'lgan bo'lishi mumkin, lekin hikmatlarning vazni o'zgarmagan, qadimiy maslak va tushuncha o'z holicha saqlangan. Zero, kimga oid bo'lishidan qat'i nazar "Devoni hikmat"dagi hikmatlarning asosi Ahmad Yassaviyning fikr – qarashlari, inonch – e'tiqodi va yassaviylik tariqati qoidalaridan iborat. Davr o'tishi bilan tobora keng mintaqalarga tarqalgan hikmatlarning ma'no – mazmuni va til jihatidan o'zgarishlarga uchragani, turli ilovalar bilan boyib borgani tarixiy bir haqiqatdir. Ammo "Devoni hikmat" nomi bilan to'plangan bu hikmatlar o'zining g'oyaviy va mafkuraviy asosidan hech narsa yo'qotmagan, yassaviylikning barcha xususiyatlarini o'zida saqlab qolgan.[5]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmad Sirhindiy. Al-Maktubot ar-Rabboniyya. - Bayrut: Dor al-Kutub al ilmiya, 2004.
2. Komilov N. Tasavvuf. - Toshkent: O‘zbekiston, 2009.
3. Islom: ensiklopediya. – T.:O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi,2004.
4. Tasavvuf atamalari izohli lug‘at. Mualliflar jamoasi. - Toshkent: Movarounnahr, 2014.
5. XOJA AHMAD YASSAVIY VA YASSAVIYA TARIQATI. Xoshimxonov Xondamir Muminovich.
6. Baratov, K. (2024). SOME CONSIDERATIONS WITHIN THE CLASSIFICATION OF SOURCES ON THE HISTORY OF NAXHAB. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 11(03).
7. Бегалиев, Н. (2024). БУХОРО–ҚАРИШИ САВДО ЙЎЛИДА ЖОЙЛАШГАН САРДОБАЛАР. Science and innovation, 3(Special Issue 3), 141-144
8. Nurillaevich O. B. et al. Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – С. 984-989.
9. Omonov B. N., Ochilova G. A., Azamova S. A. SPECIFIC CHARACTERISTICS OF THE ECOLOGICAL ENVIRONMENT IN UZBEKISTAN //World of Scientific news in Science. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 15-28.
10. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – С. 94-97.
11. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – С. 94-97.
12. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – Т. 12. – №. 1. – С. 20-24.
13. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – Т. 12. – №. 1. – С. 20-24.
14. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – Т. 12. – №. 1. – С. 20-24.
15. Azamova S. A. PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – Т. 3. – №. 5. – С. 743-749.
16. Azamova S. UMUMTA'LIM MAKTAB O 'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI //Interpretation and researches. – 2024.
17. Azamova S. EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – Т. 1. – №. 1.